

Arkivpodden

Transkribering av Livsöden i 1700-talets dödböcker

[Musik]

Afskedade dragon Grels Winter, född den 28 november 1699 i Mattmars Kluk.

Fadern var bonden Erik Håkansson och modern Karin Grelsdotter i Kluk.

Kom i krigstjänst 1718 och följde samma år armén över till Norge. Grels Winter hade vid återfärden ifrån detta fälttåg 1719 så när blivit död, jämte många hundra andra på fjället.

Där han dock genom förfrysning mistade sina bägge fötter, och har sedan i 69 år gått på sina knän...

[Musik]

Martin Ahlström: Hej och Välkomna till - Arkivpodden i vår serie ”Dokumentet berättar”. Jag heter Martin Ahlström och vi sänder från vår arkivstudio - Arkivvägen 1 i Östersund.

Och idag gästar oss Jim Hedlund, pedagog på Riksarkivet/Landsarkivet i Östersund. Välkommen Jim!

Jim Hedlund: Tackar!

Martin: Vi har ju kört några poddar ihop nu.

Jim: Ja, det har vi ju. Det är alltid lika trevligt att få vara med.

Grels Winter

Martin: Den här inledningen? En soldat som miste sina fötter och sen hankade sig fram på sina benstumpar?

Jim: Ja, det är en del av en prästs berättelse om när soldaten (Karolinen) Grels Winther miste sina ben efter den ödesdigra fjällmarschen 1719, då över 4200 soldater frös ihjäl.

Martin: Jaha, Jim menar alltså Karolinernas dödsmarsch efter Karl XII:s andra norska fälttåg; När den norra armén skulle ta sig tillbaka från Norge över Jämtlandsfjällen efter att fått bud om kungens död.

Jim: Ja, och Grels Winter var som sagt med i den katastrofen och överlevde faktiskt, men han miste båda sina ben. Det är bland annat om Grels jag kommer att berätta idag.

Martin: Aha det blir en podd om olika soldatöden?

Jim: Njæe... Det blir lite mer blandad kompott. Vi ska nämligen titta lite i en Kyrkobok från Offerdals socken. Där finns det en serie som heter ”Död- och begravningsboken”. Dessa ”dödböcker” återfinns så kallade *nekrologer* och där kan man finna fantastiska levnadsberättelser om alla möjliga människor.

Martin: Vi ska prata om nekrologer. Det är alltså levnadsbeskrivningar över nyligen avlidna personer.

Jim: Ja, och just ordet nekrolog kommer utifrån grekiskan. Där *nekros* betyder avliden och *logos* betyder lära. Och just i ”dödboken” för Offerdals kyrkoarkiv hittar vi flera olika skildringar som är så pass speciella och intressanta så dom bara måste lyftas fram i ljuset. Man kan säga att boken ger oss en del röster från 1700-talets allmoge.

Martin: Oj, vad du låter poetisk Jim...

Dödboken, det låter ju inte så trevligt men det var ju i den prästen skrev i när någon dog – dödsdatum, och begravningsdatum och dödsorsak. Men här kan man alltså även finna levnadsberättelser av den döde. Och det är ju just de som kallas nekrologer.

Jim: Ja, och idag har vi alltså exempel från - Kyrkoboken C:2 - OFFERDAL, för åren 1688-1799.

Martin: Ja, och du har redan öppnat den ser jag. Berätta för lyssnarna vad vi ser nu...

Jim: Det vi ser nu är texten om Grels Winter som vi hörde om i inledningen.

Martin: Ja, visst här ser man ju stackars Grels. Berätta för lyssnarna Jim.

Jim: Jo, visst. Grels Winter föddes år 1699 i byn Kluk i Mattmars socken. Vid nitton års ålder står han skriven som dragon (soldat) i Karl XII:s armé (en så kallad karolin).

Året 1718 var Grels med i Sveriges fälttåg mot Norge, men kriget avbröts ju eftersom konungen stupade vid Fredrikstens skans i Norge. Grels som då endast var 19 år ingick i den norra armén som skulle invadera Trondheim. Men det tog ju en månad innan den norra armén fick bud om Karl XII:s död. Så när den beordrades tillbaka till Sverige, var det vid nyåret 1719.

Martin: Ja, vilket oflyt de hade. Tiderna vid nyår kan det ju vara mycket kallt.

Jim: Javisst. Och inte nog med det - under återtåget överraskades de av en våldsam snöstorm. Många kallar den här händelsen för ”världens största fjällkatastrof” - 4273 karoliner frös ju faktiskt ihjäl de där dyggen i Jämtlandsfjällen.

Martin: Var det då Grels miste sina fötter?

Jim: Ja, prästen skriver i kyrkoboken att Grels Winter överlevde katastrofen men förfrös båda sina fötter och tvingades amputera ben strax nedanför knäna. Jag läser :

...hade vid återfärden ifrån detta fälltog 1719 om nyåret så när blifwit död, jämte många hundra andra, på fjället, där han ock mistade bägge sina fötter. Och har sedan i 69 år gått på knän, och til äfwentyrs längst ibland alla varit lefwande minnesmärke eller wittne til berörde olyckliga härfärd, hwars omständigheter, samt sin lifsnöd och utståndna wedermöda han aldrig kunde utan tårar omtala.

Martin: Det verkade som Grels Winter aldrig riktigt hämtade sig från katastrofen. Han började alltid gråta när man talade om det. Det är ju klart han blev säkert vittne till mycket hemska scener och så miste han ju sina fötter och fick ta sig fram på knäna i 69 år!

Jim: Ja, men det står ju mer här... Att han kröp fram på knäna hindrade honom inte från att tjänstgöra som smed och samtidigt bruka jorden.

Grels jobbade stenhårt, bröt ny mark och anlade ett nybygge med ett vackert torp.

Martin: Vilken kämpe!

Jim: Javisst, väldigt imponerande. Inte nog med det. År 1735 gifte sig Grels med pigan Elin Nilsson från Kaxås. Paret fick fyra barn som alla överlevde till vuxen ålder.

Vid sin ålders höst tvingades han dock att lämna torpet. Han fick bo ett tag hos sin son Erik, men skrevs sen in som fattighjon på bygden.

Den tionde oktober 1787 avled Grels Winter som då var 88 år, efter att ha varit sjuk i åtta dagar. Han beskrevs som gammal och bräcklig men med fullkomligt sinnesnärvaro.

Prästen skriver att: *Han war en tålig, stadig och beskedlig man, kunde Guds ord wäl och nyttjade det flitigt.*

Martin: Man kan ju inte annat än imponeras av Grels Winter. Vilken fantastisk källa död- och begravningsböckerna kan vara! Och då särskilt Offerdals kyrkoarkiv – dödboken för åren 1688-1799 – nekrologer.

[Musik]

Ingeborg Nilsson - skrämmd av trollen

Martin: Har du några fler exempel ur boken?

Jim: Ja, vi kan väl titta på denna. Det handlar om en kvinna som blivit skrämmd av ett troll!

Martin: Va!?! Okej men det låter ju lite märkligt.

Jim: Ja, det gör det ju och vänta ska du få höra.

Det handlar om Ingeborg Nilsson.

Ingeborg föddes år 1698 i Bleckåsen, Alsens socken, Jämtland. Föräldrarna var dragonen Nils Ersson Flygare och hans hustru Magnil Nilsson. Fadern var liksom Grels Winter som vi berättade om tidigare en så kallad Karolin.

Hur som helst: Ingeborg växte upp i hemmet tills hon var gammal nog att söka piggtjänst. Sedan arbetade Ingeborg på flera gårdar, bland annat hos prosten Abraham Abrahamson Burman men även hos storbonden Lars Olsson i Ede och hos bonden Göran Ersson i Kaxås.

Men under sin tid i Kaxås händer det något rysligt. En natt när Ingeborg var ute i skogen och letade efter bortkomna kreatur, så träffade hon på ett skogstroll!

Martin: Ett skogstroll!?

Jim: Ja, prästen skriver faktiskt det. Han fortsätter med att Ingeborg blev så skrämmd att hon; *”blef derigenom rörd till alla sina sinnen”*.

Martin: Hon blev alltså svårt chockad? - traumatiserad?

Jim: Ja, det stämmer nog tyvärr... Enligt prästen hämtade sig Ingeborg aldrig riktigt efter den här händelsen. Hennes tillstånd medförde att hon tillslut blev;

mycket svag både till krafter och förstånd. Ingeborg har Farit omkring i soknen såsom allmose- och lazarettshjon”.

Den 25 mars avled Ingeborg Nilsson vid en ålder av 88 år. Prästen anger orsaken: ”bräcklighet”.

Martin: Vilken förskräcklig historia - skrämnd av ett skogstroll? Det låter ju helt otroligt...

Jim: Ja, men trollen hör till ett av våra äldsta väsen i folktron. I hjältedikten Beowulf från 900-talet återfinns tex trollen och i de isländska sagorna - Eddan förekommer det trollskildringar då och då. I en del kyrkor från medeltiden förekommer det målningar med rysliga troll, så det var inte så konstigt att allmogen fick en inre bild av vad man kunde drabbas av.

Martin: Ja, det är ju klart... När du säger det så finns det ju berättelser från 1600-talet där gruvolyckor skyllades på trollen. Till och med Carl von Linné nämner om trollens framfart. I hans resedagbok från Öland 1741, bevittnar han en så kallad ”bortbyting” - ett trollbarn som trollen bytt ut mot ett av dem kidnappat människobarn. Han skriver att bara ”bortbytingens” utseende var bevis nog på vad som hänt.

Jim: Ja du ser... Att en präst från 1700-talet trodde på troll kanske inte var så konstigt.

Sen är det ju så att den muntliga berättartraditionen varit det som påverkat oss längst i alla folklager. Inte minst när det gäller folktro och väsen.

[Musik]

Johan Bäckström - mannen som gömde sig i en bakugn

Martin: En benlös kämpe och en kvinna som blir traumatiserad av ett skogstroll. Har du någon mer nekrolog att bjuda på från Offerdal?

Jim: Ja men absolut. Här finns massor... lyssna på det här;

Gamle ryttaren Johan Bäckström ifrån Myssjö-torpet, född i Österbotten och Wörå socken

1694, af ärligt bondefolk. Fadrens namn: Jacob, och modrens: Karin.

I sin ungdom blef han af fienden i ofredstid bortsläpad til Ryssland, där han war i 2ne år, rymde därifrån, och under flykten måste han tillbringa 4 dygn utan mat och dricka. Blef så herbergerad i en bondegård, där han i 2ne dygn döljdes i en bakugn.

Martin: Men vad är det här nu Jim? Vilken dramatik!

Jim: Jadu, det här är verkligen stoff till en roman eller kanske tom en film...

Det handlar om; Johan Bäckström som föddes år 1694 i Wörå socken, Österbotten i dagens Finland. Sverige var vid denna tid i ständiga krig och Johan var bara en yngling då han skrevs in i den svenska armén. Han var alltså ytterligare en karolin. Men det gick ont för Johan.

I det ödesdigra kriget mot bland annat Ryssland blev Johan tillfångatagen och satt i fångenskap långt inne i Ryssland.

Martin: Oj oj oj! Det kan ju inte ha varit lätt. Det skulle ändå vara intressant att veta var ryssarna gjorde med sina krigsfångar? Sattes de på olika byggen och hölls de fångna i läger ?

Jim: Ja, det förtäljer ju inte historien. Men efter två års fångenskap lyckades Johan ändå fly från ryssarna. Det var en lång och dramatisk flykt. De första fyra dygnen färdades han utan varken mat eller vatten.

Till slut lyckades han ändå ta sig till en bondgård där folket visade sig vara vänligt inställd till honom. Folket på gården gav Johan både mat och skydd. Men situationen var mycket farlig för alla parter, så familjen gömde Johan på den säkraste platsen de kunde komma på; i deras bakugn. I bakugnen fick han ligga i två dygn. När han väl återfått sina krafter vandrade han vidare västerut.

Martin: Folket på den där bondgården måste ha tagit en stor risk när de gömde Johan.

Straffet för det lär ju ha varit döden.

Jim: Ja, troligen... Men som sagt de hittade ett mycket säkert ställe i bakugnen. Jag skulle vilja se hur en sådan bakugn såg ut...

Hur som helst skriver prästen att han;

Kom änteligen lyckligt sin födelseort, men tilståndet därstädes war olyckligt. Hans farsgård war af Ryssarne plundrad och i aska lagd, och föräldrarne med 16 barn huswille som ofreden ännu warade, flydde de hit öfwer til Jämtland.

Martin: Så det var så det gick till när de kom till Jämtland... Tänk att fly från fiendens fångenskap. Den där starka driften att ta sig hem till sin familj, vara med om en massa umbäranden och när man väl till slut kommer hem till sin hemby så är allting plundrat och nedbränt. Vilken besvikelse!

Man kan ju tänka sig att färden till Jämtland också var strapatsfylld. Hela familjen – två äldre och 16 barn skulle ju färdas från Österbotten över havet och sen ta sig västerut mot Jämtland.

Jim: Ja ja. Men Johan Bäckström var inte någon som gav upp...

Väl bosatt i Jämtland tog han först tjänst som dräng på följande orter; Ås, Aspås, Rödön och på Offerdals prästgård. Samtidigt stod han som kavallerist i den svenska armén i 20 år. Det är oklart ifall Johan var med i anfallet mot Norge 1718. Prästen skriver ju inget om det i alla fall.

Martin: ...och om han nu var det så överlevde han det uppenbarligen.

Jim: Helt klart...

När de värsta krigen var över så gifte sig Johan Bäckström år 1735 med pigan Märet Persdotter. De två bosatte sig sen i byn Bäckén i Offerdals socken. Johan och Märet fick förresten två döttrar.

Martin: Då började ett helt annat liv än vad han utsatts för under dessa krig.

Jim: Ja, och även om det nya livet som jordbrukare säkerligen var tungt och mödosamt, så var det säkerligen tryggare och skönare än krigsåren.

Ja, och så går tiden och efter 41 år tillsammans dog hans hustru Märet.

Martin: De fick ändå 41 år tillsammans... Han slutade alltså sina dagar som änkeman?

Jim: Nej, lyssna nu på detta: efter ett tag träffade Johan änkan Anna Ersdotter och de gifte sig året därpå 1777. Han var alltså 83 år då han gifte om sig...

Martin: Fantastiskt!

Jim: Javisst, de två levde ihop i nio år. Men så till sist dog Johan som 92 år gammal.

Martin: 92 år var en mycket hög ålder på 1700-talet.

Jim: Absolut men Johan Bäckström måste ha haft en väldigt god fysik. På slutet av denna text skriver Prästen:

Har bodt i Mussjö torpet på Ekebergs ägor, som han uptog af ris och rot för 35 år sedan. Arbetade flitigt, mådde wäl och hade goda kraftertil sit sista. Dödde hastigt, sedan han allenast ½ dygn warit sjuk. Sjukdom: Ålderdoms krämpor. Ålder: 92 år.

Martin: Vilken krutgubbe!

Jim: Ja, man blir riktigt glad av att läsa detta! Tänk att vara barnbarn till Johan Bäckström och lyssnat på hans alla berättelser om sina äventyr...

[Musik]

Den otursamma Ingeborg Nilsson

Martin: De här exemplen vi fått höra om nu är väl väldigt speciella för att vara nekrologer Jim?

Jim: Ja, visst de flesta nekrologer har mer sparsamma berättelser, men det finns ändå mycket spännande skildringar om folk, säkerligen från många flera orter och socknar runt om i landet.

Det berodde säkert på prästens egna engagemang i bygden. En del skrev mest korta formalia om de döde medan just den här prästen i Offerdal verkligen ville berätta om människorna.

Martin: Men det här är ju en till Ingeborg, som även hon heter Nilsdotter i efternamn!? Vilket sammanträffande!

Jim: Ja, haha! Jag antar att det var ett vanligt namn i Offerdals församling.

Martin: Ja, antagligen. Hur kan en mer sparsam nekrolog se ut?

Jim: Vi tar det här exemplet:

Död 1765 den 24 februari, Begravden den 17 martii. (alltså den 17 mars)

Gamla änkan Ingeborg Nilsdotter i Söderåsen.

Född 1684 i febr. af bonden Nils Ersson och Märet Simonsdotter i Kaxås.

Har Hemma lärt sig läsa i bok och Luthers Kateches.

(**Jim:** en liten lärobok om de viktigaste frågorna i den kristna läran – skriven av Martin Luther)

Den 3 november, år 1707 gifte Ingeborg. med rusthållaren och bonden Nils Olsson i Söråsen, Han var också nämndeman i 23 år.

(Det här med titlar och tjänster var väldigt viktigt att ta med)

Paret fick tre döttrar.

Af 3 döttrar, 1 död i barndom men 2 lefva.

Under mannens lifstid lämnades hemmansbruket till mågen.

Mannen dör 1757 och som änka, har Ingeborg varit i barnens bröd, utan serskilt födoråd.

(Hon bodde kvar med barnen men kunde rå sig och försörja sig själv.)

Men sen står det:

Efterhand fått fel på syn och hörsel, sedan 1 träd fallit henne på hufvud.

Martin: Oj, då hade hon ändå tur att hon klarade sig med livet i behåll. Det är många som förolyckas genom fallande träd...

Jim: Ja, i och för sig. Hon fick säkerligen en hjärnskada i och med synen och hörseln krånglade. Jag läser vidare:

Har i 12 år tillbaka Eljest haft god hälsa. Flitig och stark hushållerska. Har detta sista året ofta dånat och svimmat bort, som och skedde den 22 februari, då hon togs upp och bars i stugan. Låg sedan såsom i dvala.

Två dagar senare avled Ingeborg. Prästen lyfter fram att en dag innan hon svimmade - alltså den 21 februari - verkade frisk och kry och hon hade bland annat läst *beredelseverser till döden af psalmboken*. Och om aftonen var synnerligt nöjd och glad.

Slutligen noteras dödsorsak och ålder: *Sjukdom: Ålderdomlig bräcklighet och*

Ålder: 81 år.

Martin: Det verkar ju som Ingeborg kände på att hon snart skulle dö. Hon förberedde sig själv för att - som man säger - "gå vidare"...

Jim: Ja, och även om denna inte hade en storslagen livberättelse så ger prästen ändå en intressant beskrivning av Ingeborg. Många gånger så känns det som om prästen riktigt "känner med" människorna. Även med de som inte har så höga poster i samhället.

Martin: Tiden flyr och vi måste avrunda här... Men Jim, tack så mycket för ett intressant ämne.

Jim: Tack själv Martin.

Martin: Och ni som nu lyssnat på detta: om man är intresserad av ämnen som har med människors levnadsöden att göra så har ju ARKIVEN de bästa källorna. I detta poddavsnitt Använde vi oss av kyrkoarkivens död- och begravningsböcker.

Nu tackar vi alla som lyssnade och fortsatt att följa oss, det kommer snart mer intressanta poddar...

Tack och hej!

Jim: Hej hej!

[Musik]